

વેદોમાં રાજ્યાભિષેક વિધિનું નિરૂપણ

પ્રા.જી.જે.દેસાઈ

આસિસ્ટન્ટ પ્રોફેસર

ડી.સી.એમ. આર્ટ્સ & કોમર્સ કોલેજ

વીરમગામ.

ભારતના ઇતિહાસમાં વૈદિકયુગનું સ્થાન અત્યંત મહત્વનું છે. આ પ્રદેશમાં વસતા લોકો એવા ધર્મના કે સંપ્રદાયના અનુયાયી છે, જે પોતાના મંતવ્યો, દર્શનિક સિદ્ધાંતો, પૂજા-પાઠની વિધિ અને આચરણના નિયમો વગેરેને માટે વેદોમાં પ્રેરણા મળવે છે અને પ્રમાણ તરીકે સ્વીકારે છે. ભારતીય ઇતિહાસની આ અનુપમ વિશેષતા છે કે અત્યંત પ્રાચીનકાળથી વૈદિક ઋષિઓએ આ સંસ્કૃતિનું જતન કર્યું છે. હજારો વર્ષો વિત્યા છતાં આજે ટકી રહ્યું છે. તેમાં કેટલાક પરિવર્તન ચોક્કસ થયા છે, પણ નૈરન્તર્યમાં કોઈ અસર થઈ નથી.

એ નિર્વિવાદ છે કે આ વેદ વિશ્વ-સાહિત્યમાં સૌથી જૂનમાં જૂના ગ્રંથ છે. આર્યજનો એને અનાદિ, અપૌરુષે અને ઇશ્વરરચિત માને છે. શતપથ બ્રાહ્મણમાં કહ્યું છે કે આરંભમાં કેવળ પ્રજાપતિની જ સત્તા હતી. સંતતિ ઉત્પન્ન કરવાની ઇચ્છાથી તપ કર્યું. તપના ફળરૂપે પૃથ્વી, અંતરિક્ષ અને ધુ એ ત્રણ લોક ઉત્પન્ન થયા. આ ત્રણ લોકને પ્રજાપતિએ અભિતૃપ્ત કરી અગ્નિ, વાયુ અને સૂર્યને પ્રગટ કર્યાં. અગ્નિ દ્વારા ઋગ્વેદ, વાયુ દ્વારા યજુર્વેદ અને સૂર્ય દ્વારા સામવેદ પ્રગટ કર્યાં. શતપથ બ્રાહ્મણમાં એક પ્રસંગે ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ, સામવેદ અને અથર્વવેદને ઇશ્વર દ્વારા જ આપવામાં આવ્યું છે. અર્થ કિંતકોના મતે યથાર્થ જ્ઞાન ઇશ્વર દ્વારા જ આપવામાં આવ્યું છે, જે ઇશ્વર કૃત છે, જેનો પ્રકાશ (જ્ઞાન) ઇશ્વર દ્વારા સૃષ્ટીના આરંભમાં અગ્નિ, વાયુ અને આદિત્ય નામના ઋષિઓએ આપ્યો છે.

આધુનિક વિદ્વાનો વેદના આ સ્વરૂપનો સ્વીકાર કરતાં નથી. તેઓ તેને માનવરચિત માને છે. વેદના દરેક સૂક્ત કે ઋચાની સાથે તેના ઋષિ અને દેવતાઓના નામ આપવામાં આવ્યા છે. વેદન સુકતો અને મંત્રોની રચના આ ઋષિઓ દ્વારા કરવામાં આવી છે. વૈદિક ઋષિઓમાં ગૃત્સમદ, વિશ્વામિત્ર, વામદેવ, અત્રિ, બ ભારદ્વાજ અને વિશિષ્ઠ મુખ્ય છે. આ છ ઋષિઓ અને તેમના વંશજોએ ઋગ્વેદના બીજા, ત્રીજા, ચોથા, પાંચમા, છઠ્ઠા અને સાતમા મંડળોની રચના કરી છે. આઠમા મંડળના ઋષિ કાણ્વ અને

અંગિરસના વાંસજો હતા. પ્રથમ મંડલાના ૫૦ (પચાસ) સૂક્ત કાણ્વવંશના ઋષિઓએ રચ્યા હતા. આન્ય મંડલ અને પ્રથમ મંડલના બાકીના સુકતોની રચના વૈવસ્વત, મનુ, શિવી, ઔશિનર, પ્રતર્દન, મધુચ્છન્દા, અને દેવાપી વગેરેએ કરી હોવાનું મનાય છે.

પ્રાચીનકાળમાં મનુષ્યો વેદમાં દર્શાવેલ શિક્ષા અનુસાર જીવન-ચાપન કરતાં હતા. તેમજ રાજકીય, ધાર્મિક, સામાજિક અને આર્થિક જીવન માટે વેદોનો માર્ગદર્શન માટે સહારો લેવામાં આવતો હતો. વેદના સૂક્ત કે મંત્રના રચયિતાના નામ ઇતિહાસ સાથે સંબંધ છે. ઋગ્વેદના પાંચ સુકતો (મંડલ - ૮ સૂક્ત- ૨૪-૩૯)ના ઋષિ વૈવસ્વત માનું હતા. પૌરાણિક અનુશ્રુતિ અનુસાર જેના દ્વારા માનવ રાજવંશનો પ્રારંભ થયો હતો. તે મનુની પુત્રી 'ઇલા' હતી, તેના વંશજોએ પ્રતિષ્ઠાને રાજધાની બનાવી પોતાના સ્વતંત્ર રાજ્યની સ્થાપના કરી હતી. ગૃત્સમદ, વિશ્વામિત્ર, વિશિષ્ઠ વગેરે ઋષિઓના મંત્રો ઋગ્વેદમાં મોટી સંખ્યામાં છે, તેમનો સમય મોટા ભાગે ૨૬મી પેઢીથી શરૂ કરીને ૪૦મી પેઢી સુધીનો છે. તે પછી પણ કેટલાક લોકો વૈદિક ઋષિ તરીકે ગણાયા છે, પણ તેમની સંખ્યા વધારે નથી. આવા ઋષિઓમાં દેવાપીનું નામ ઉલ્લેખનીય છે. જે પૌરવ વંશના રાજા શાંતનુના ભાઈ હતા. દેવાપીની પણ કેટલીક ડુયાઓ ઋગ્વેદમાં સંકલિત છે. (૯૦-૯૮) જેમાં શાંતનુનું નામ પણ આવે છે.

વેદોમાં ઐતિહાસિક ઘટનાઓ તથા પ્રાચીન ભારતના રાજાઓના સંબંધિત સંકેત સૂચનાઓ વિદ્યમાન છે એવું ઘણા વિદ્વાનો માને છે. પ્રચિકાળમાં રાજાને રાજ્યપદે સ્થાપિત કરવા માટે રાજ્યાભિષેક વિધિ કરવામાં આવતી. એ વિધિ પૂર્ણ થયા બાદ તે પુરૂષને રાજા તરીકે સ્વીકારવામાં આવતો અને આ વિધિ વિષે વિષ્ણુમાં ઉલ્લેખ મળે છે. તો તે વેદમાં ઉપલબ્ધ થતાં રાજ્યાભિષેક વિધિ વિશે જાણવાનો પ્રયત્ન કરીએ.

❖ રાજ્યાભિષેક વિધિ:-

બ્રાહ્મણ ગ્રંથોમા રાજાના રાજ્યાભિષેક વિધિનું વિશદ વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે અને આ વર્ણન દ્વારા ઉત્તર-વૈદિક યુગના રાજા તથા શાસન પદ્ધતિ વિષે સાચી એવી છણાવટ થઈ છે. જ્યારે કોઈ વ્યક્તિને રાજા પદ માટે નિયુક્ત કરવામાં આવતો હતો. ત્યારે રાજસુય યજ્ઞનું અનુષ્ઠાન કરવામાં આવતું હતું. રાજસુય યજ્ઞ વગર કોઈ વ્યક્તિ રાજાનું પદ પ્રાપ્ત કરી શકતો ન હતો. શતપથ બ્રાહ્મણમે લિખા હૈ - રાજા કે લિખા હૈ રાજસૂય હૈ । રાજસૂય યજ્ઞ કરને સે હી વહ રાજા બનાતા હૈ । જો વ્યક્તિ સમ્રાટ કા પદ પ્રાપ્ત કરના યાહે, ઉસકે લિખા વાજપેય યજ્ઞ કા વિધાન યા । શતપથ બ્રાહ્મણ મેં લિખા હૈ - વાજપેય સે સમ્રાટ બનાતા હૈ । રાજા હિન હૈ, સામ્રાજ્ય શ્રેષ્ઠ હૈ । રાજા બનાને કી કામના કરે ।

રાજાને માટે જે રાજસુય યજ્ઞનું વિધાન કહેવામા આવ્યું છે, તે તેના રાજ્યાભિષેકનું જ સૂચન કરે છે. આ યજ્ઞમાં સૌથી પહેલા અગ્નિનું આહ્વાન કરી અગ્નિહોત્ર યજ્ઞ કરવામાં આવતો હતો અને ત્યાર પછી રાજા

‘રત્નિયો’ને હવી પ્રદાન કરતો. વૈદિક યુગમાં કેટલાક વ્યક્તિ રાજાન: રાજકૃત માનતા. જે રાજાને રાજચિન્હના રૂપમાં ‘પર્વમણિ’ આપતા હતા. ઉત્તર-વૈદિક યુગમાં તેઓનું સ્થાન ‘રત્નિયો’ એ લઈ લીધું હતું. તે આ પ્રમાણે ના હતા. “(૧) સેનાનિ - સેનાનો મુખ્ય અધિકારી યા સેનાપતિ, (૨) પુરોહિત - જેને તૈતિરીય બ્રાહ્મણમાં બ્રાહ્મણ નામ આપામાં આવ્યું હતું, (૩) અભિષિક્ત થતો રાજા સ્વયં, (૪) મહિષી યા રાજહિષી, (૫) સૂત, (૬) ગ્રામણી, (૭) ક્ષત્રિય યા ક્ષતા, (૮) સંગૃહીતા, (૯) ભાગદુધ, (૧૦) અક્ષવાપ, (૧૧) ગોવિકર્તા, (૧૨) પાલાગત ।”

સૂત રાજા અને રાજ્ય સંબંધી ઇતિવૃત્તિનું સંકલન કરતાં હતા. પુરાણીમાં જે પ્રાચીન ઐતિહાસિક અનુશ્રુતિ સંગ્રહયેલી છે. તે પ્રાચીન સમયમાં ‘સૂતો’ના કર્તવ્યના ફળ સ્વરૂપે છે. કૌટિલ્ય અર્થશાસ્ત્રમાં સૂત નામના રાજકર્મચારીઓનો ઉલ્લેખ છે. જેને એક હજાર કાર્ષાપણ વેતન આપવાની વ્યવસ્થા કરવામાં આવેલી હોય છે. ગ્રામણિ ગામના મુખ્ય વ્યક્તિને કહે છે. રાજ્યમાં જેઆર જુદા જુદા ગામ હોય છે, તેના મુખ્ય (વ્યક્તિ)ને ‘ગ્રામણી’ સંજ્ઞા આપવામાં આવતી હતી. ‘ગ્રામણી’ જન સામાન્યનો પ્રતિનિધિ હોવાથી શતપથ બ્રાહ્મણમાં તેને વૈશ્ય પણ ખેવામાં આવે છે. ઉત્તર-વૈદિક કાળમાં જાતિ યા વર્ણનો ભેદ વિકાસ થઈ ચૂક્યો હતો. સર્વ-સાધારણ વિષ: થી બ્રાહ્મણ અને ક્ષત્રિય વર્ણ જુદા ગણવાનું શરૂ થઈ ગયું હતું. રાજ્યાભિષેક વખતે જ્યાં પુરોહિતો અને ક્ષત્રિય હાવી પ્રદાન કરતાં હોય છે, ત્યારે સર્વસાધારણ વિષ: કે પ્રતિનિધિ રૂપ વૈશ્ય ‘ગ્રામણી’ને તેના દ્વારા હાવી આપવામાં આવતી હતી. રાજ્યકોષ પર નિયમન કરનારને ‘સંગૃહીતા’ હકેવામાં આવતો. તેના માટે કૌટિલીય અર્થશાસ્ત્રમાં ‘સંનિધાતા’ શબ્દનો પ્રયોગ કરવામાં આવતો હતો. રાજ્યના કર ઉધરાવનાર મુખ્ય અધિકારીને ભાગદુધ્ તરીકે ઓળખવામાં આવતો હતો. આવક-જાવકના હિસાબ રાખવાવાળા અધિકારીને ‘અક્ષવાય્’ નામે ઓળખવામાં આવતા હતા. કૌટિલ્યએ તેને ‘અક્ષપટલાધ્યક્ષ’ કહ્યો છે. વનવિભાગના મુખ્ય અધિકારીને ‘ગાવિકર્તા’ એવા નામથી ઓળખવામાં આવતો હતો. તેનું મુખ્ય કાર્ય ખેતીને નુકશાન પહોંચાડનાર જંગલી પશુઓનો ખાતમો કરી નાંખવાનું રહેતું. ‘પાલાગલ’નું કાર્ય સંદેશા વાહક તરીકેનું મનાતું હતું. મૈત્રાયણી સંહિતામાં તેના બદલે તક્ષા યા રથકાર ને રત્નિયો માં સમાવવામાં આવ્યા છે. પાલાગલ, તક્ષા, તથા રથકાર વગેરે શ્રમ તથા શિલ્પી કામ સંબંધિત વર્ગના લોકો ગણવામાં આવતા. શતપથ બ્રાહ્મણ મુજબ પાલાગલ લાલ રંગની પાઘડી, ધનુષ્ય, તીર, તથા ઢાલને ધારણ કરતાં હતા. તેઓનું પુરોહિત, રાજમહિષી, ક્ષત્રિય, સંગૃહીતા જેટલું જ પ્રતિનિધિત્વ તેમને મળતું હતું.

રત્નિયોમાં રાજમહિષીનો ઉલ્લેખ અતિ મહત્વનો છે. ધ્વિન ધાર્મિક માન્યતા મુજબ પત્ની વિના પુરુષનું ધાર્મિક કાર્ય અધૂરું ગણવામાં આવતું હતું. શતપથ બ્રાહ્મણમાં પટનીનર પુરુષની અર્ધાંગિની ગણવામાં આવે

છે. એના વિના માનુષ્ય અધૂરો મનાય છે. પત્નીથી જ માનુષ્ય પૂર્ણ થાય છે. કારણ કે રાજા પોતે પણ રાજ્યનું એક અગત્યનું અંગ મણાતો હતો. તેથી તેને પણ રત્નિયોની અંદર સમાવિષ્ટ ગણવામાં આવતો હતો. રત્નિયોને હાવી આપવાના સમયે રાજા તેના ગૃહે જતાં. તેમના પ્રતિ પોતાના કરતવ્યો અને વંશવર્તિતા પ્રગટ કરવા વિવિધ હાવી તેને પ્રદાન કરતો હતો. સેનાનીને આપવામાં આવતી હવી સૂવર્ણના રૂપમાં રહેતી. પુરોહિતને ગાયના સ્વરૂપે, રાજમહિષીને પણ ઘેનુના સ્વરૂપે, સૂતને જવ બનેલા ભોજનના સ્વરૂપે, ગ્રામનીને પણ ગાયના સ્વરૂપે, સંગૃહિતાને બે ગાયોના સ્વરૂપે, અક્ષવાપને પણ ગાયના સ્વરૂપે, ગોવિકર્ત્તને પણ ગાયના સ્વરૂપે, પાલાગલને લાલ પાઘડી, ધનુષ્ય બાનના સ્વરૂપે હવી આપવામાં આવતી.

આ 'હવિયો' પણ રત્નિયોને અનુરૂપ જ હતી. હવિમાં મુખ્યત્વે ગાયોને જ પ્રદાન કરવામાં આવતી હતી. જે તે યુગમાં ગાય શ્રેષ્ઠ ધન (સાધન-સંપતિ) મનાતું હતું. આ રીતે રત્નિયોની પૂજા કરી રાજાના આનુગામી અને સહાયક બનાવવામાં આવાતા હતા.

રત્નિયોને હાવી આપ્યા પછી દેવતાઓને બલી આપવાનું વિધાન છે. જે રાજા તરીકે આરુઢ થવાનો છે. તેનામાં દૈવી ગુણો હોવા જરૂરી છે. સત્યની પ્રવૃત્તિ માટે સવિતાને, ગાર્હપત્ય ગુણો માટે અગ્નિદેવને, વનસ્પતિઓની વૃદ્ધિ માટે સોમને, વક્તવ્ય કળા માટે બૃહસ્પતિને, સુંદરતા અને શ્રેષ્ઠતા માટે રુદ્રદેવને, સત્યને માટે મિત્રને અને ધર્મપતિ બનવા માટે વરુણને બલિ આપવામાં આવતી હતી. આ બલી પણ યવ અને ડાંગર વગેરે અન્નમાથી અનાવવામાં આવતી હતી. એવું માનવામાં આવતું હતું કે સવિતા વગેરે દેવતાઓને સંતુષ્ટ કરીને રાજા સતી વગેરે ગુણોને પ્રાપ્ત કરે છે અને સુચારું રૂપે શાસન ચલાવી શકે છે. રત્નિયો અને દેવતાઓને બલી દ્વારા સત્કાર કર્યા પછી જળ દ્વારા રાજાનો અભિષેક કરવામાં આવતો હતો. આ જળ સરસ્વતી, ગંગા, સિંધુ, વગેરે નદીઓ, જળાશયો, ફ્લાઓ, સમુદ્રો તથા વરસાદના જળનો સ્વીકાર કરવામાં આવતો હતો. દૂધ, ઘી જેવા સોળ પ્રકારની દ્રવી સામગ્રીનો અભિષેકમાં ઉપયોગ કરવામાં આવતો હતો. અભિષિક્ત રાજા કહેતો કે – મૈ જન કા ભરણ કરનેવાલા હો સકુ, ઇસલિયે રાષ્ટ્રકો દેનેવાલે જલો મુજ્જે રાષ્ટ્ર પ્રદાન કરો । ઇસ પર યહ કહકર કિ “યહ જન કા ધારણ કરનેવાલા હો સકે, અતઃ રાષ્ટ્ર કો દેનેવાલે જલ ઇસે રાષ્ટ્ર પ્રદાન કરે, રાજા કા અન્હિશેક કિયા જાતા થા ।

સૌ પ્રથમ રાજાનો અભિષેક પ્રજાજનો દ્વારા કરવામાં આવતો હતો. જ્યારે પ્રજાજનો જેએલ છંટકાવ કરે છે, ત્યારે મિત્રાવરુણ દેવતાઓની વેદીની સામે રાખેલી વાઘની ખાલ પર બેસાડવામાં આવતા હતા. રાજાનું વાઘની ખાલ પર બેસી ગયા પછી, બ્રાહ્મણ, સ્વ, રાજન્ય અને વૈશ્ય દ્વારા ક્રમશઃ તેમનો અભિષેક કરવામાં આવતો હતો. પણ રાજાને અભિષેક કરવામાં શુદ્ધજનનું સ્થાન ગ્રાહ્ય ન હતું, તેનું કારણ તેમની સંખ્યા

मर्यादित हशे के शुद्धवर्णनी अलग ओलभ प्रस्थापित थई न होय. तैतिरीय ब्राह्मणमां स्व के स्थान पर 'जन्य' का उल्लेकः किया गया है । जे मोटे भागे राजना पोताना कुणनो ज समूह छे.

अभिषेक थया पछी राजने वस्त्र आपवामां आवतुं हतुं अने ते पाघडी (मुकट) वगेरे विविध वास्त्रो(वस्तुओ)ने धारण करतो जतो अने ते तेनी क्षात्रशक्तिनी याद अपावती हती. धनुध्यानी साथे तेने त्रण बाण आपवामां आवता हता. तेनुं प्रयोजन पृथ्वी, अंतरिक्ष अने घौ आ त्रणोय लोकनुं रक्षण कवाना तेना कर्तव्यनी याद अपावानो हतो.

राजना राज्याभिषेकनी आ विधि हती. आ विधि पूर्ण थया पछी घोषणा द्वारा राजना अभिषेकनी जहेरात करवामां आवती हती. आ घोषणा गृहपति, अग्नि, वृद्धश्रवा, इन्द्र, मित्रावरुणौदेवता, विश्ववेदा पूषा, धावापृथ्वी अने अहिति वगेरे देवताओने संबोधित करीने घोसाणा करवामां आवती. ये द्वारा आ देवताओनी राज्याभिषेक माटे अनुमति छे. तेम मानवामां आवतुं हतुं. शतपथ ब्राह्मणमे इस बात को स्पष्ट किया है की इन देवाताओमे अग्नि ब्राह्मणों का, इन्द्र क्षत्रियो का और पूषा पशूओ का सूचक है । ध्यावापृथ्वी में राष्ट्र के अन्य सब वर्गों का समावेश हो जाता है ।

अभिषेकनी घोषणा कर्या बाद अभिषिक्त थयेला राजने कटलीक शपथ(सोगंध) लेवडाववामां आवता हता. एक शतपथमें वह कहता था की -जिस रात्रिमे मेरा जन्म हुआ और जिस में मेरी मृत्यु होगी, उसके बिचमे जो भी शुभ कर्म मैंने किए है, वे सब नष्ट हो जाए और मैं आपने सब कुकृतो, आयु और पूजा से वंचित हो जाऊ, यदि मैं किसी भी प्रकार से आपके विरुद्ध द्रोह करू । आ सोगंध राजाये पूरी श्रद्धाथी लेवी पडती हती. राज्यमां साम्राज्य, भोज्य, स्वराज्य, वैराज्य, परमेष्ठाय, राज्य, महाराज्य, आधिपत्य, सामन्तपर्यायी, और सार्वभौम वगेरेमाथी गमे ते प्रकारनुं होय पण शासननी घुरा जे व्यक्तिना हाथमां सोपवामां आवती हती तेने आ शपथ लेवा पडतां हता. आ शपथ राजने पोताना कर्तव्यनुं भान कराव्या करतां हता.

शपथ लेवडाव्या बाद राजने यारेय दिशां आरोहण करवानुं कहेवामा आवतुं हतुं. कमशः पूर्व, दक्षिण, पश्चिम अने उत्तर दिशाओनी तरङ्ग मुभ करीने ते दिशाओ द्वारा रक्षित थवाना आशीर्वाद मेणवता हता.पूर्व दिशां 'ब्रह्म-द्रविण', दक्षिण दिशां 'क्षत्र-द्रविण', पश्चिम दिशां 'पीड-द्रविण' अने उत्तर दिशां 'फल-द्रविण' थी रक्षा कराशे येवुं आश्वासन मेणवतो हतो.आनो अर्थ ये हतो के यारेय दिशांथी राज्यना बधा समाजना यारेय वर्षाणी धन संपत्तिनुं रक्षण राजा द्वारा थाय.त्यार पछी राजने छिद्रवाणा सूवर्णपात्रथी अभिषेक करवामां आवतो हतो, अने आ सौ छिद्र द्वारा राजना दीर्घायुनी कामना करवामां आवती. ते वषते यजुर्वेदना मंत्रोनुं उच्यारण करवामां आवतुं हतुं. जिसका अर्थ यह है कि - मैं तुझे सोमके घुमन से,

अग्नि के तेज से, सूर्य के वर्चस से और इन्द्र के बल से अभिषिचिन्त करता हु । तु कषत्रपतियो के क्षत्र का पालन करने वाला हो । महान क्षत्रबल इसे सब देवता असपत्न करे । अमुक पुरुष और अमुक स्त्री के इस पुत्र को और अमुक पूजा के इस स्वामि को तुम क्षात्रधर्म के लिए योग्य बनाओ । यह हम सब का सौम्यराजा है, यह ब्राह्मणो का राजा है । सौ छिद्रवाणा सुवर्णपात्र द्वारा अभिषेक करतो ब्राह्मण पुरोहित अभिषिक्त थयेला राजाने बधा 'विशः' नी साथे ब्राह्मण वर्गाना राजाना रूपमां स्वीकार करवामां आवे छे. अभिषेक थया पछी राजाने लाकडानी चौकी पर बेसाऽवामां आवे छे. चौकी उददुमबरनी बनावेली होय छे. राजाने चौकी उपर बेसाऽया पछी कहेवामा आवे छे – तू यन्ता और यमन है, तू इस पद पर ध्रुव है, तू इस पद का धारण करनेवाला है । तुझे यह राज्य कृषि के लिए, क्षेम के लिए, धन-समृद्धि के लिए, पोषण के लिए और सब प्रकारकी सुख-सम्पन्नता के लिए दिया जाता है । आ विधान यजुर्वेदना अेक मंत्र मुजब कहेवामा आवे छे.

त्यार पछी राजा उददुमबरनी चौकी उपरथी नीये उतरे छे अने वराह(बुंड)ना यामऽाना पगरमां पहेराववामां आवता हता, पछी रथ पर सवार थईने यात्रा करीने यज्ञ स्थल पर पाछा आवता. इरी काष्ठनी वेदी पर बेसाऽता अने कहेवातुं – अब तू धुताव्रत है । चारो दिशाए और सम्पूर्ण विशः इसकी सहियक हो । आम बोलिने राजानी पीठ पर धीमेथी दंडो प्रहार करवामां आवतो हतो. तेनाथी राजाने लान रहेतुं के ते पण शिक्षाने पात्र बनी शके छे.

आ बधु कार्य थई गया पछी राज्यना विविध वर्गाना लोको राजाने 'तलवार' आपे छे. आ तलवार आपवानुं अे प्रयोजन छे के नगरना बधा ज वर्यो राजा प्रत्ये निष्ठावान बनी रहे. आ तलवार आपवानुं कार्य आ प्रमाणे करवामां आवतुं हुतुं. पहेला ब्राह्मण, राजभ्राता, सूत, स्थापति, ग्रामणि और अन्य सजात लोग । आ कार्यमां जे मंत्र प्रयोजतो ते घणो महत्वनी गणतो. विधि वर्गो कि भक्ति एक वज्र है, राजा को जो स्वयं बलविहिन होता है, बलवान बना देता है। आ उक्तिने आ मंत्रमां जनताना विविध वर्गो द्वारा दोहराववामां आवे छे. अरेअर अेकलो राजा पोते बगहीन होय छे. राज्यनी जवाबदारीओ अेकलो सांभली सकतो नथी. पण ज्यारे राज्यना जुदा-जुदा वर्णाना लोकनी भक्ति अने सहयोग मेणवे छे, त्यारे शत्रुओना मुकाबले शक्तिशाणी थई जाय छे अने राज्य प्रति पोताना करतवयोने बभूबी निभावे छे.

शतपथ ब्राह्मणमा आ प्रसंगने अनुसुप मंत्र आवे छे, तेना विशे कहेवायुं छे के – 'जिस का अभिषेक हो गया है, वह अब महान बन गया है । पृथ्वी उससे भय खाती है । पर वह भी भय खाता है की, कही पृथ्वी उसे पदाभ्रष्ट करके उसका अनादर ण कर दे । इसलिए वह पृथ्वी के साथ मैत्री - सम्बन्ध स्थापित करके रहता है क्योंकि, न माता पुत्र की हिंसा करती है और न पुत्र माता की ।' प्रायः पृथ्वी राजानी माता छे अने राजा तेनी पुत्र छे. जाणता ज कोई व्यक्तिने राजा बनावे छे. आ कारणथी तेने पृथ्वीनी पुत्र कहेवामा

આવે છે. રાજા પ્રાર્થના કરે છે કે – ‘હે પૃથ્વી, તૂ મેરી માતા હૈ । ન તૂ મેરી હિંસા કર ઓર ન મૈં તેરી હિંસા કરૂ ।’

સંદર્ભ ગ્રંથ સૂચિ : -

- વૈદક સાહિત્ય અને સંસ્કૃતિ યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ ,ગુજરાત રાજ્ય
વૈદિક સાહિત્યનો ઇતિહાસ અને પરિચય પ્રકાશક શાહ .અશ્વિન બી – સરસ્વતી પુસ્તક ભંડાર,
હાથી ખાના રતન પોળ,અમદાવાદ – 380001
- વૈદિક સાહિત્યનો ઇતિહાસ. પાર્શ્વ પબ્લિકેશન,નિશાપોળ ઝવેરીવાડ,રિલિફ રોડ,અમદાવાદ -
380001
- ઋગ્વેદ સંહિતા પ્રકાશક-વસન્ત શ્રીપાદ સાતવલેકર સ્વાધ્યાય-મણ્ડલ, ડાકઘર(પારડી)
- ઋક્સુક્તસગચય પ્રકાશક –બાબુભાઈ હાલચંદ શાહ , પાર્શ્વ પબ્લિકેશન,નિશાપોળ
ઝવેરીવાડ,રિલિફ રોડ,અમદાવાદ -380
- વૈદિક શાસન વ્યવસ્થા પ્રકાશક-નિતેશ કુમાર પ્રાચ્ય પ્રકાશન,અશોક રાજપથ ચોહટા,પટના-
800004
- યજુવેદ ભાષા ભાષ્ય તૃતીય વિભાગ પ્રકાશક ,સંચાલિત વેદ પ્રકાશન સમિતિ ,મધુર જ્યોત ટ્રસ્ટ-
-અમદાવાદ22
- અથર્વવેદીન દર્શન પ્રકાશક-ડૉ. રાધે શ્યામ શુક્લ ,પ્રતિભા પ્રકાશન 29-5 શક્તિનગર, દિલ્લી-
110007
- મહાભારત પ્રકાશક-ગીતા પ્રેસ ગોરખપુર
- 108 ઉપનિષદ પ્રકાશક યુગ નિર્માણ યોજના વિસ્તાર ટ્રસ્ટ ગાયત્રી તપો ભૂમિ મથુરા
- શ્રી રામ ચરિત માનસ પ્રકાશક ગીતાપ્રેસ ગોરખપુર -273005,ગોવિન્દ ભવન કાર્યાલય(કોલકતા
સંસ્થાન)
- કૌટિલીય અર્થશાસ્ત્ર સંપાદક-ગૌતમ પટેલ સંસ્કૃત સાહિત્ય અકાદમી પુરાના વિધાન સભા ભવન
સેક્ટર-17,ગાંધીનગર-282017
- ભવિષ્ય પુરાણ સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધન કાર્યાલય
- ઋગ્વેદ સંહિતા ભાગ-૧,૨,૩,૪ પ્રકાશક બ્રહ્મવર્ચસ,શાંતિકુંજ,હરિદ્વાર(ઉ.પ.) સંપાદક-વેદ મૂર્તિ
તપોનિષ્ઠ પં. રામ શર્મા આચાર્ય,માતા-ભગવતી દેવી શર્મા
- ઉપનિષદો (લેખક-પ્રા-નાથા ભાઈ પાટીદાર) સંસ્કૃત સાહિત્ય અકાદમી ગાંધીનગર
- યાગ્નવલ્ક્ય સ્મૃતિ પાર્શ્વ પ્રકાશક-નિશાપોલ,જાવેરીવાડ, રિલીફ રૉડ અહમદાબાદ-380001

- मनुस्मृति पार्श्व प्रकाशक-निशापोल,जावेरीवाड, रिलीफ रॉड अहमदाबाद-380001
- चाणक्य नीति प्रकाशक-अरिहंत प्रकाशन राज साड़ी के उपर, सोजती गेटके बहार, जोधपुर-342001
- यजुर्वेद संहिता प्रकाशक ब्रह्म वर्चस शांति कुंज, हरिद्वार(उ.प)
- शुक्ल यजुर्वेद संहिता परिमल पब्लिकेशन दिल्ली